

Doc. dr. Enver UJKANOVIĆ
enverujkanovic@gmail.com
Azra MUŠIĆ-KARARIĆ
azra_q@yahoo.com
Istorijski arhiv "RAS" Novi Pazar

1.04 Stručni rad/Professional article
UDK/UDC: 930.25:069.5(497.11 Novi Pazar)

ARHIVSKE ZBIRKE U ARHIVU „RAS”

Apstrakt: *Arhivske zbirke kako je poznato same po sebi predstavljaju interesantnu arhivsku građu koja je veoma dragocjena u proučavanju historije. One se često uzimaju i kao dopuna drugim arhivskim fondovima, posebno onim koji se vezuju za zvanične ustanove i organe. Osim arhiva, zbirke mogu imati biblioteke, muzeji kao i pojedinci. Najčešće zbirke koje su prema svojim formalnim obilježjima tipične za arhive jesu zbirke geografskih karata, planova i skica, plakata, fotografija, pečata i žigova i varia. Istorijski arhiv „Ras” u Novom Pazaru kao i većina drugih arhiva ima svoje zbirke, ali njihov broj nije veliki. U ovom radu imamo namjeru predstaviti zbirke koje su u posjedu Arhiva “Ras” u Novom Pazaru, govoreći o načinu njihovog nastanka, strukturi, obimu sadržaja, sređivanju, te njihovoj zastupljenosti u istraživačkim radovima i publikacijama.*

Ključne riječi: *Arhivske zbirke, fotografija, plakat, mikrofilm, zbirka orijentalne građe, arhivistička obrada, digitalizacija.*

ARCHIVAL COLLECTIONS IN THE ARCHIVE “RAS”

Abstract: *Archival collections, as is known, represent interesting archival materials that are very valuable for studying history. They are often used as supplements to other archival funds, especially those related to official institutions and bodies. In addition to archives, collections can be found in libraries, museums, and among individuals. The most common types of collections that are typically found in archives include collections of geographic maps, plans and sketches, posters, photographs, seals and stamps, and varia. The Historical Archive “Ras” in Novi Pazar, like most other archives, has its own collections, but their number is not large. In this paper, we intend to present the collections held by the Archive “Ras” in Novi Pazar, discussing their origin, structure, content scope, organization, and their representation in research papers and publications.*

Key words: *Archival collections, photography, poster, microfilm, collection of oriental materials, archival processing, digitization.*

Uvod

Za zbirke se navodi da predstavljaju vještački stvorene skupine ili grupe dokumenata različitih karakteristika i provenijencije u čijim cjelinama ne postoji prirodna veza dokumenata u odnosu na njihov postanak, niti pripadnost jednoj registraturi, porodici ili ličnosti. Najčešće se formiraju prema vrsti, obliku i podlozi na kojoj su pisani ili snimljeni. Prema obliku i vrsti podloge dokumenta zbirke se mogu svrstati, kako piše Bogdan Lekić u klasične, koje čine klasični dokumenti i savremene, koje čine dokumenta nastala korišćenjem savremene moderne tehnologije.¹

Istorijski arhiv “Ras” u Novom Pazaru u svojim depoima čuva sljedeće zbirke:

- Zbirku dokumenata i građe na orijentalnim jezicima;
- Zbirku fotografija;
- Zbirku mikrofilmova;
- Zbirku plakata;
- Zbirku dokumenata o radničkom pokretu;
- Zbirku hronika;
- Zbirku foto i kseroks kopija;
- Zbirku Varia.

Sve ove zbirke formirane su devedestih godina prošlog stoljeća od dokumenata koji su dobijeni preuzimanjem arhivske građe fondova, poklonom ili otkupom. Zbirka mikrofilmova je, na primjer, nastala iz osnovne djelatnosti Arhiva: zaštite arhivske građe najznačajnijih fondova.² Od uobičajenih arhivskih zbirki, Arhiv “Ras” nema zbirke geografskih karata, planova i skica, pečata i žigova, memoarske građe i zvučnih zapisa. U narednom dijelu rada govorićemo pojedinačno o spomenutim zbirkama, koje su vremenski neograničene za dopunu i bogaćenje svog sadržaja.

Zbirka dokumenata i građe na orijentalnim jezicima

Novi Pazar i pored toga što je osnovan od strane Osmanlija ne može se pohvaliti obimom orijentalne građe kojom raspolažu njegove ustanove kulture

¹ Bogdan Lekić, *Arhivistika*, Beograd 2006, 142. (dalje: B. Lekić, *Arhivistika*).

² Zoran Popović, Hivzo Gološ (i dr), *Vodič Istorijskog arhiva “Ras” Novi Pazar*, Novi Pazar 2008, 341. (dalje: Z. Popović, H. Gološ (i dr), *Vodič Istorijskog arhiva “Ras” Novi Pazar*).

gradski Arhiv i Muzej “Ras”, kao i Vakufska biblioteka u okviru ustanova Islamske zajednice, ako se uporedi sa drugim centrima u regionu poput Sarajeva, Skoplja i nekih drugih gradova u našem bližem okruženju. Kao razlog za to navode se intenzivna stradanja i rušenja grada: 1689, 1737, i 1809. godine, zatim Prvi i Drugi svjetski rat.³ Još jedan moment koji se spominje da je imao odraza na sudbinu orijentalne građe iz osmanskog perioda jeste hidžra, iseljavanje bošnjačko-muslimanskog stanovništva za Tursku, pri čemu su mnogi od njih sa sobom nosili knjige vjerske sadržine ili ono što je imalo značaj za kulturnu i historijsku prošlost.⁴ S druge strane, i danas se orijentalno-islamsko nasljeđe čuva po privatnim kućama.

Pored dokumenata nastalih radom državnih administrativnih organa, nastajao je i drugi vid orijentalno-islamske građe, rukopisno nasljeđe u formi prepisivanja poznatih djela ili pisanja originalnih djela na arapskom ili osmansko-turskom jeziku, a kasnije pojavom štamparije i štampana djela, obično udžbenici za medrese i mektebe.⁵

Kada je u pitanju sadržaj Orijentalne zbirke Arhiva “Ras” nije utvrđeno da ona posjeduje berate, fermane, vlastoručna pisma sultana, državne ugovore, korespondenciju Vlade sa vojno-građanskim upraviteljima pokrajina, tj. sandžakbezima i beglerbezima, što su dokumenta koja je izdavala vrhovna osmanska vlast, odnosno akta Visoke porte. U Zbirci nalazimo katastarska dokumenta u formi tapija koje ukazuju na pravno-imovinski aspekt stanovništva Novog Pazara, Sjenice i Tutina, a koje su izdavale lokalne upravne vlasti, gdje se nalaze i razna druga rješenja; molbe građana; zapisnici o nasljeđu; razne potvrde; telegrami; uvjerenja; svjedočanstva, ugovori o sklapanju braka i sl. Pored navedenog, u Zbirci postoji protokol (sidžil) šerijatskog sudije, koji je su izdavale šerijatsko-sudske vlasti.

Prema pisanju Vodiča Arhiva „Ras”, Zbirka sadrži građu od sedamnaestog do dvadesetog vijeka sa 16 kutija spisa, nekoliko kutija rukopisa, 42 štampana djela na arapskom jeziku, 80 štampanih djela na osmansko-turskom jeziku i nekoliko štampanih knjiga pisanih persijskim jezikom.⁶ Zbirka, shodno svom karakteru pripada kategoriji arhivske građe od izuzetnog značaja, ali njen nedostatak manifestuje se u nepostojanju adekvatne arhivističke i kataloške obrade rukopisa te popisa cjelokupne dokumentacije, koji je tek djelimično

³ Novopazarski hroničar Miodrag Radović u neobjavljenoj *Hronici Novog Pazara u NOB-u*, navodi podatak da je bugarska vojna formacija koja je 1944. godine ušla u Novi Pazar kao dio oslobodilačkih snaga od fašizma, pored ostalih pljački i zlodjela koje je počinila u gradu i okolini, ušla i u prostorije Sreskog vakufskog odbora popalila i uništila stare knjige naučne i kulturne vrijednosti, kao i svu dokumentaciju vezanu za džamije i vakuf u Novom Pazaru. Miodrag Radović, *Hronika Novog Pazara u NOB-u*, knjiga III, 1960, 605.

⁴ Blagomir Biševac, Osnivanje arhivskog odeljenja u Novom Pazaru i njegov dosadašnji rad na prikupljanju i zaštiti arhivske građe, *Arhivski pregled*, 1-2, 1978, 251-252.

⁵ Omer Nakičević, Nešto o rukopisima i dokumentima na orijentalnim jezicima, *Arhivski pregled*, 1, 1969, 201-223.

⁶ Z. Popović, H. Gološ (i dr), *Vodič Istorijskog arhiva “Ras” Novi Pazar*, 346.

urađen.⁷ S obzirom na višejezičnost Zbirke (arapski, osmansko-turski, perzijski) i njenu kompleksnost, ne može se tvrditi da je spomenuti nedostatak posljedica nemarnog odnosa, već prije svega kadrovske deficita koji je opštepoznat u oblasti arhivske djelatnosti pri obradi orijentalne građe u Srbiji. U okviru svoje izdavačke djelatnosti Arhiv "Ras" je ciljanim izborom svoje orijentalne građe imao namjeru kulturnoj i naučnoj javnosti predstaviti sadržaj ove zbirke kroz sljedeće publikacije:

- *Sidžili kadije kaze Novi Pazar od 1766-1768. godine*; Istorijski arhiv „Ras” Novi Pazar i Historijski arhiv Sarajevo, 2012. (Užice: Grafičar); 211 str.⁸
- *Štampana djela na arapskom jeziku i orijentalnoj zbirci arhiva „Ras”*; Istorijski arhiv „Ras” Novi Pazar, 2012. (Užice: Grafičar); 177 str.⁹
- *Alhamijado literatura kao kulturno nasljeđe – Tedžvid Kur'ana Fangevi Zade*; Istorijski arhiv „Ras” Novi Pazar, 2014. (Kraljevo Graficolor); 128 str.¹⁰
- *Zbirka osmanskih tapija Arhiva „Ras”*; Istorijski arhiv „Ras” Novi Pazar, 2015. (Kraljevo Graficolor); 370 str.¹¹
- *Osmanska dokumenta Orijentalne zbirke Ariva „Ras” u Novom Pazaru*; Istorijski arhiv „Ras” Novi Pazar, 2018. (Kraljevo Graficolor); 292 str.¹²

⁷ Isto

⁸ Sidžili su administrativno-sudske protokolarnе knjige u koje su predstavnici lokalnih sudskih vlasti, kadije ili njihovi pomoćnici-naibi, bili obavezni da zavode i upisuju sadržinu svih akata prispjelih od viših instanci, sve pojedinačne dopise njihovih kancelarija upućivane centralnim i drugim vlastima, kao i sva rješenja, dozvole i odluke iz domena svojih nadležnosti izdavane lokalnom stanovništvu. Ovi sidžili obuhvataju ne samo kazu Novi Pazar nego i dosta veliki broj drugih mjesta koja, posve sigurno, nisu pripadala jurisdikciji novopazarskog kadije. Čak su i izvan ejaleta Bosna. Tako se tu spominje kaza Trgovište, Mala Mitrovica, Prizren, Gora-Bihor, Kumran, Altun Ili, Rožaj, Avlonija, Delvine... Ahmed Aličić, *Sidžili kadije kaze Novi Pazar od 1766-1768. godine*, Uvod, 13-16.

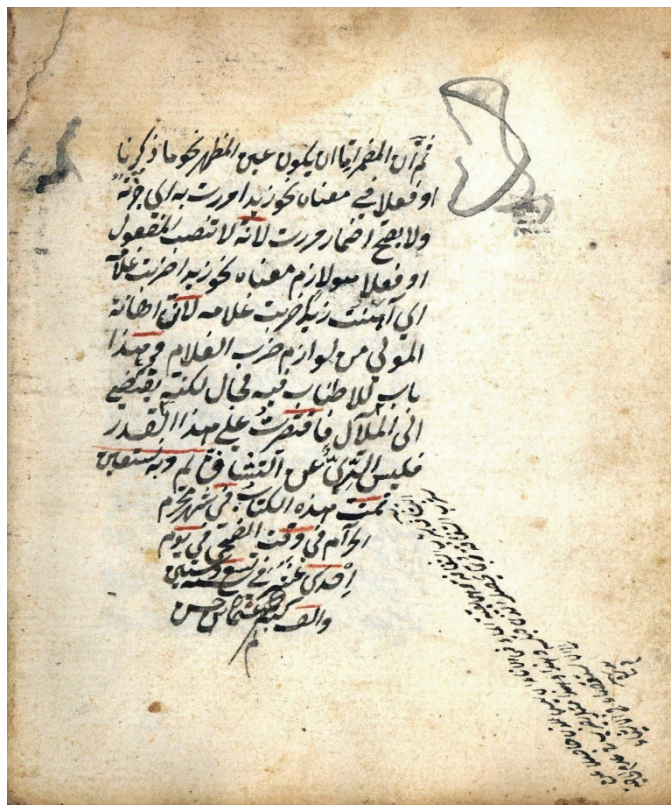
⁹ Bibliografski prikaz štampanih djela na arapskom jeziku koje su uvrštene u osam naučnih disciplina bile su predmet izučavanja u mektebima i medresama. Ovaj knjižni fond Zbirke na arapskom jeziku svjedok je prisustva arapskog jezika u sistemu obrazovanja, a istovremeno je i spomenik nauci i našim ljudima koji su stoljećima tragali za znanjem.

¹⁰ Alhamijado pismenost (literatura, književnost) podrazumijeva tekstove napisane na bosanskom jeziku arebicom – arapskim pismom adaptiranim za fonetske potrebe bosanskog jezika. Prikazani tedžvid Kur'ana kao vjerski udžbenik pisan je i štampan na arebici i jedan od vrlo rijetkih dokumenata na arebici u sadržaju Zbirke.

¹¹ Ovom publikacijom obuhvaćene su tapije koje su se izdavane krajem 19. i početkom 20. vijeka, tj. u posljednjem dobu osmanske vladavine u Novom Pazaru. Tapije su grupisane prema lokacijama, onima u samom gradu i okolini. Pristup izrade ovom djelu je takav da istraživačima može poslužiti kao izvor za demografska, sociološka, etnološka i druga istraživanja. One su svjedočanstva žive, realne historije i neoborivi dokazi imovinskog stanja stanovništva.

¹² Ovom publikacijom zahvaćena su dokumenta koja većinom datiraju iz perioda kada su se na Balkanu razvijali pokreti u cilju stvaranja nezavisnih država, zatim period Berlinskog kongresa kada je završen period historije Bosne i Hercegovine pod osmanskom vlašću. Dokumenti su razvrstani u dvije grupe, gdje su u prvoj grupi oni koji se odnose na migraciona kretanja, muhadžire, a u drugoj grupi su dokumenti koja svojom sadržinom zadiru u različite sfere društvenog, administrativnog i vojnog života doba u kojem su nastajali.

- *Muftija Teufik efendija Imamović; Istorijski arhiv „Ras” Novi Pazar, 2021 (Kraljevo Graficolor); 199 str.*¹³

Manuskript: *Gramatika arapskog jezika od Osmana bin Hasana, 11. muharrem 1069. godine po hidžri, odnosno 22.12.1684. godine gregorijanskog kalendara.*

Zbirka fotografija

Poznato je da arhivska građa svjedoči o nekom događaju i pojavi savremeno, ali arhivska građa minule događaje može zahvatiti i naknadno. Međutim, za fotografiju se zna da je uvijek savremenik onoga što je na njoj zabilježeno. Ona je pored historije značajna i za ostale nauke, kulturu kao i za druge društvene potrebe. Često i sama po broju informacija koje uključuje nadmašuje dokumenta koja su pisana na stranicama papira.

¹³ Monografija o muftiji Teufiku Imamoviću nastala je na temelju osmanskih spisa Orijentalne zbirke Arhiva vezanih za njegovo ime, koji se po prvi put izneti u javnost čime se čuvaju od zaborava. Osim osmanskih spisa, knjiga u svom sadržaju uključuje dijelove koji tretiraju položaj muftije u tradiciji islama, uspostavi njegove funkcije na našem području, kao i razvoj ustanova Islamske vjerske zajednice nakon propasti osmanlijske vlasti kod nas.

Zbirka fotografija Arhiva "Ras" koja je po karakteru arhivska građa od velikog značaja, nastala je preuzimanjem arhivske građe fondova, poklonima privatnih i drugih imalaca. Značajan broj fotografija za Zbirku prikupio je novopazarski hroničar Miodrag Radović. Zbirka obuhvata period od kraja devetnaestog vijeka do danas i sadrži 6000 fotografija i nekoliko stotina negativa, otvorena je, njeno sređivanje rađeno je po tematskom principu gdje prvu grupu čine fotografije ličnosti, zatim fotografije događaja, fotografije objekata i stvari i mjesta. Kao posebna cjelina su fotografije kao radni material Lista „Bratstvo”, koji je izlazio u Novom Pazaru (1945-1959; 1977-1992).¹⁴

U okviru sadržaja Zbirke nalazimo fotografije nekih značajnih ličnosti iz perioda osmanske vlasti; balkanskih i svjetskih ratova; fotografije stranačkih lidera; predsjednika opštine Novog Pazara do kraja dvadesetog stoljeća i uglednih građana sa područja koja su u nadležnosti Arhiva; fotografije i reprodukcije fotografija iz Prvog balkanskog i Drugog svjetskog rata; štrajkova radnika i martovskih demonstracija u Novom Pazaru 1941. godine; sa Drugog zasjedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Sandžaka, događaja iz perioda obnove i izgradnje, otvaranja privrednih i drugih objekata, tradicionalnih masovnih, kulturnih i sportskih manifestacija i drugo; fotografije dijelova grada Novog Pazara, Sjenice i Tutina, objekata nekih ustanova i preduzeća, kulturno-historijskih spomenika srednjovjekovnog srpskog graditeljstva, objekata islamske arhitekture i fotografije mjesta.

Fotografije Zbirke široko su zastupljene u izložbama Arhiva: "Novi Pazar od kasabe do modernog grada" 2010; "Trgovina i zanastvo u Novom Pazaru" 2012; "Gimnazija u Novom Pazaru 1913-2013. godine." Njen sadržaj je takođe neizostavan prilog svim publikacijama koje se odnose na prošlost Novog Pazara, Sjenice i Tutina, kao i dokumentarnim emisijama o gradu i okolini. Problem Zbirke ogleda se u velikom broju neidentifikovanih fotografija što zapravo i jeste najznačajniji zadatak kada je u pitanju sređivanje Zbirki fotografija, uopšte. Kao obavještajno sredstvo vezano za Zbirku služi grupni popis fotografija.

Zbirka mikrofilmova

Zbirka mikrofilmova formirana je 1998. godine od mikrofilmovanih dijelova arhivskih fondova i zbirki koji se čuvaju u Istorijskom arhivu „Ras”: Opština novopazarska, Skupština opštine Novi Pazar, Okružni narodni odbor Novi Pazar, Gradski narodni odbor Novi Pazar, Učiteljska škola i dokumenta Zbirke na orijentalnim jezicima koji su snimljeni u Državnom arhivu Bugarske u Sofiji. Zbirka je otvorena, sređena i obrađena sa urađenim inventarom mikrofilmoteke. Obuhvata period od šesnaestog do dvadesetog stoljeća i pripada

¹⁴ Z. Popović, H. Gološ (i dr), *Vodič Istorijskog arhiva "Ras" Novi Pazar*, 342.

kategoriji arhivske građe od izuzetnog značaja, sadrži 25.610 snimaka.¹⁵ Njen sadržaj čine mikrosnimci: knjiga zapisnika sednica odbornika Opštine novopazarske (1913-1929), 300 snimaka; osuđenih lica (1919-1929), 105 snimaka; stalnih kontrolnih službenika (1932-1940), 196 snimaka; poreskih obveznika Opštine novopazarske (1913-1920), 260 snimaka; kontrolnik invalida (1930-1941), 420 snimaka; pregled kruga službovanja (1940-1942), 191 snimak; registar poslodavaca i njihovih namještenika (1941. godina), 89 snimaka; dnevnik pupilnih novaca (1913-1917), 96 snimaka; dokumenta imovinsko-pravne službe Opštine Novi Pazar (1945-1959), 2.370 snimaka; knjiga domovnica Novog Pazara (1944. godine), 1.480 snimaka; dokumenta Okružnog narodnog odbora Novi Pazar (1945-1947), 1.064 snimka; dokumenta Gradskog narodnog odbora Novi Pazar (1945-1955), 1.200 snimaka; upisnice učenika Učiteljske škole u Novom Pazaru, završnog i diplomskog ispita i stručnih ispita (1946-1972), 11.673 snimka; Matične knjige rođenih Skupštine opštine Novi Pazar (1947-1952), 1058 snimaka; umrlih muslimana (1929-1947), 892 snimka; umrlih sa područja Hotkova (1959. godine), 15 snimaka; umrlih iz sela Osoja (1955. godine), 10 snimaka; protokola umrlih po džematima: Ahmet-vojvode (1920-1947), 253 snimka; Luga (1920-1926), 46 snimaka; Kurt Čelebije (1920-1927), 76 snimaka; Ahmet-bega (1920-1926), 58 snimaka; Dibak Ishaka (1920-1927), 85 snimaka; Ferhadije (1920-1928), 70 snimaka; Sofi-Memi (1920-1928), 104 snimka; Altun Alem (1920-1927), 76 snimaka; Paričkog džemata (1920-1927), 117 snimaka; Crkve sv. Nikole (1929-1948), 708 snimaka; Orijentalne zbirke od sedamnaestog do dvadesetog stoljeća, 286 snimaka.

Treba naglasiti da je rahmetli dr. Ejup Mušović u sklopu naučnih istraživanja pribavio i značajan broj dokumenata mikrofilmovanih u Državnom arhivu u Sofiji iz šesnaestog stoljeća, koja se odnose na novopazarski kraj i trgovinu sa Carigradom, a koje je poslije korišćenja predao Arhivu “Ras” na čuvanje, 312 snimaka.

Zbirka plakata

Zbirka plakata, prema pisanju Lekića sastoji se od specifične vrste dokumenata značajnih za proučavanje prošlosti i na osnovu spoljašnjih i unutrašnjih osobenosti mogu se razvrstati u plakate, letke i objave.¹⁶ Zbirka plakata formirana je u Arhivu 1990. godine. Zbirka je formirana od plakata, letaka, objava, proglašenja, oglasa i bankarskih obavještenja koji su se nalazili u pojedinim fondovima Arhiva ili koji su na drugi način prikupljeni. Zbirka je otvorena, hronološki razvrstana po historijskim periodima 1990. godine. Zbirka plakata obuhvata period od 1922. do 1982. godine, obima jedne fascikle. Građu Zbirke čine: stranačke plakate, leci, objave i proglašenja u vezi sa izborima i drugim

¹⁵ Isto, 343.

¹⁶ B. Lekić, *Arhivistika*, 146.

aktivnostima između dva svjetska rata; proglasi vjerske sadržine između dva svjetska rata; materijal o bankarskim povjereničko-dužničkim poslovima između dva svjetska rata; izborni oglasi poslije 1944. godine; proglasi društveno-političkih zajednica i organizacija poslije 1944. godine; plakati amaterskih dramskih pozorišta, kuturno-umjetničkih društava i kulturno-zabavnih manifestacija. Zbirka pripada kategoriji arhivske građe od velikog značaja.

Zbirka dokumenata o radničkom pokretu i narodnooslobodilačkom ratu

Zbirka dokumenata o radničkom pokretu i Narodnooslobodilačkom ratu formirana je 1997. godine i čine je sećanja pojedinaca, kritički prikazi određenih radova iz ratnog perioda i dokumenta o radničkom pokretu i Narodnooslobodilačkom ratu. Zbirka sadrži građu za period 1912-1945. godina u obimu jedne kutije spisa, i hronološki je sređena. Sadrži: sjećanja koja se odnose na značajne događaje između dva svjetska rata, na ratni i poslijeratni period, političke prilike pred izbore 1937. godine, prilike u Novopazarskom sandžaku krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća; podatke o stanju u privredi u toku i poslije Drugog svjetskog rata, partizanskim i četničkim jedinicama i njihovom djelovanju na ovim prostorima; dokumenta njemačkih okupacionih vlasti, srpske (Nedićeve) vlade pod njemačkim vojno-okupacionim vlastima; podatke Centralnog nacionalnog komiteta Kraljevine Jugoslavije i četničkih jedinica; dokumenta Nezavisne države Hrvatske; podatke o borcima Narodnooslobodilačkog rata iz novopazarskog kraja, o internircima; ratnim vojnim zarobljenicima, političkim zatvorenicima, zarobljenicima sa obavezom prinudnog rada, žrtvama rata i fašističkog terora, podake o međusobnim etničkim sukobima, paljevinama, saradnji okupatorskih vlasti i mjesnih prvaka; podake o poslijeratnoj izgradnji popaljenih i uništenih kuća i zbrinjavanju ratne siročadi. I ova Zbirka, kao i prethodne pripada kategoriji arhivske građe od izuzetnog značaja.¹⁷

Zbirka hronika

Zbirka hronika formirana je od objavljenih i neobjavljenih rukopisa o gradovima i selima novopazarskog, sjeničkog i tutinskog kraja. U hronikama su dati podaci o nastanku i osnivanju mjesta, geografskom položaju, ekonomskom razvitku, stanovništvu, objektima, političkom životu, radničkom pokretu, Prvom i Drugom svjetskom ratu i poslijeratnom razvoju. Sa statusom otvorene Zbirke, obrađena je i sređena 1997. godine. Građa hronika je iz perioda 1912-1996. godine. Radi se o neobjavljenim hronikama: Hronika Narodnooslobodilačkog rata u Novom Pazaru, Četnička organizacija na teritoriji sreza Deževskog u toku

¹⁷ Z. Popović, H. Gološ (i dr), *Vodič Istorijskog arhiva "Ras" Novi Pazar*, 344.

Drugog svjetskog rata, Hronika Sjenice i Hroniku Tutina i Štavičkog sreza i objavljenim: Duga Poljana i okolina, Tri oslobođenja Novog Pazara, Pleme Bačevci i Mitrova i Štavičko-peštarski vihori (hronika Tutina).¹⁸

Zbirka kopija

Ova Zbirka formirana je 1989. godine od kopija dokumenata čiji se originali čuvaju u Historijskom arhivu u Dubrovniku, Arhivu Jugoslavije, Arhivu Srbije i Arhivu Vojnoistorijskog instituta u Beogradu. Zbirka je otvorena, sređena je 1997. godine uz urađeni popis arhivske građe, koja je iz perioda: 1461,1618-1685;1900-1951; u obimu od šest kutija i jedne fascikle spisa. Čine je dokumenta o Novom Pazaru iz sedamnaestog vijeka, snimljena u Historijskom arhivu u Dubrovniku; dokumenta snimljena u Arhivu Srbije: rukopisi-memoari Simona Jovanovića, kao materijal za rad Novopazarski sandžak (1878-1900); pismo načelnika Rudničkog okruga ministru inostranih poslova po dolasku velikog broja srpskih porodica iz Turske u Javor i Rašku, iz 1900. godine; zapisnici, izvještaji, pisma Okružnog komiteta Saveza komunističke omladine Jugoslavije Novi Pazar (1945-1947); dokumenta Okružnog odbora Narodne omladine Srbije Novi Pazar (1945-1947); materijali o omladinskim radnim brigadama (1945-1947); dokumenta Sreskog odbora Narodnog fronta Deževskog sreza i Gradskog odbora Narodnog fronta Novi Pazar (1950-1951); dokumenta Okružnog odbora Narodne omladine Srbije Novi Pazar (1945-1947); dokumenta Oblasnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Sandžak (1939-1945); dokumenta o osnovnom obrazovanju na području Novog Pazara, Sjenice i Tutina (1919-1940); dokumenta snimljena u Arhivu Jugoslavije: interpelacija Salih-bega Rasovca, narodnog poslanika u Skupštini Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca ministru unutrašnjih djela od 16. jula 1920. godine; peticija muftije Maglajića, predsjednika Muslimanske zajednice, upućena kralju 3. maja 1920. godine; izvod iz Pravde, kalendar Jugoslovenske muslimanske organizacije za 1925. godinu, memorandum Kralju o krvoproliću u Šahovićima 14. novembra 1924. godine; akt Ministarstva inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije upućen Poslanstvu u Ankari, akt o iseljavanju Turaka iz Bugarske i Rumunije 17. augusta 1938. godine; dokumenta snimljena u Vojnoistorijskom institutu u Beogradu: dokumenta iz arhive Nezavisne Države Hrvatske, dokumenta o vojno-političkim prilikama u Bosni i Hercegovini, u susjednim državama i slično iz 1941-1945. godine; dokumenta o delovanju Treće sandžačke brigade na ratištima, dokumenta o dejstvima Druge proleterske brigade: spiskovi boraca i oficira koji se predlažu za unapređenje; zapovjest Štaba 37. divizije za vođenje borbi sa Nemcima i četnicima na položajima desne i lijeve obale Lima od 10. februara 1945. godine i dokumenta na njemačkom jeziku u vezi sa ratnim dejstvima (1941-1945).

¹⁸ Isto, 345.

Zbirka Varia

Zbirka varia koju po definiciji čine međusobno nepovezana dokumenta, različitog sadržaja i provenijencije i kao takva imaju svojstva arhivske građe – kulturnog dobra.¹⁹ Ova zbirka Arhiva formirana je 1980. godine od pojedinačnih dokumenata prikupljenih, primljenih na poklon ili na drugi način pribavljenih i ne pripadaju nijednom drugom fondu u Arhivu. U sadržaju ima građu iz devetnaestog i dvadesetog vijeka (1893-1962). Dio građe je na stranim jezicima: francuskom, njemačkom i grčkom, a dio na osmanskome jeziku. Građa zbirke podijeljena je na četiri grupe. Prvu grupu čine finansijska dokumenta razne provenijencije nastala u prvoj polovini dvadesetog vijeka: kontrolnik invalida Finansijske uprave za srezove Deževski i Štavički 1933-1936; poreske knjige sreza Deževskog 1913-1917, 1940-1942; kupoprodajni ugovori i druga imovinska akta Sreskog šerijatskog suda Deževskog sreza 1916-1944; djelovodni protokol Carinarnice u Novom Pazaru, odjel Šavci 1941-1944; akcije Novopazarske i Trgovačke privredne banke Akcionarsko društvo u Novom Pazaru od 1923-1929. godine. U drugoj grupi nalaze se pojedinačna dokumenta zanatskih, trgovačkih i uslužnih radnji u Novom Pazaru za period od 1953-1962. godine. Treća grupa sadrži dijelove fondova vjerskih organizacija: Srpska pravoslavna crkvena opština Novi Pazar, dnevnik primanja i izdavanja 1924-1931, 1924-1937; Imamat Sjenica, djelovodni protokol iz 1940. godine; Pravoslavno-arhijerejsko namjesništvo Sjeničko, djelovodni protokol 1950-1952; Srpska pravoslavna Dobrinjska parohija, srez Štavički 1931-1944; Srpska pravoslavna crkva „Sv. Nikola” u Novom Pazaru, knjiga zaduženja kirija za iznajmljene objekte od 1936-1946. godine. Četvrta grupa sadrži dijelove ličnih i porodičnih fondova: dio ličnog fonda Lazara Bojovića 1893-1951; dio ličnog fonda porodice Ljajić 1895-1937; dio ličnog fonda porodice Hamzagić za period 1916-1942. godine. Otvorena za dopunu, po svom karakteru Zbirka pripada kategoriji arhivske građe od izuzetnog značaja.²⁰

Zaključak

Arhivske zbirke koje predstavljaju vještački stvorene skupine ili grupe dokumenata različitih karakteristika i provenijencije u čijim cjelinama ne postoji prirodna veza dokumenata u odnosu na njihov postanak, niti pripadnost jednoj registraturi, porodici ili ličnosti, kako smo naveli najčešće se formiraju prema vrsti, obliku i podlozi na kojoj su pisani ili snimljeni, te se na osnovu toga svrstavaju u klasične i savremene.

Istorijski arhiv “Ras” u Novom Pazaru, kao i većina arhiva u Srbiji u depoima čuva zbirke dokumenta klasičnih karakteristika. Budući da su formirane

¹⁹ B. Lekić, *Arhivistika*, 149.

²⁰ Z. Popović, H. Gološ (i dr), *Vodič Istorijskog arhiva “Ras” Novi Pazar*, 341-342.

devedestih godina prošlog vijeka od dokumenata koja su dobijena preuzimanjem arhivske građe fondova, poklonom ili otkupom u njihovom sređivanju koristila su se upustva Arhivskog vijeća Srbije vezano za svaku vrste zbirke. Kao informativna sredstva kod nekih zbirki koristi se popis arhivske građe, a za neke zbirke urađen je i sumarni inventar. Po svom značaju svrstane se u kategoriju arhivske građe od izuzetnog značaja, otvorene su i vremenski neograničene za dopunjavanje. Imajući u vidu period nastanka i njihov trenutni sadržaj, jasno je da se proces njihove dopune nije razvijao.

Činjenica je i da sve zbirke Ahiva “Ras” nisu podjednako interesantne za historičare ili istraživače drugih naučnih interesovanja. Prema evidenciji prikazanih izložbi i objavljenih izdanja Zbirka fotografija zajedno sa Orijentalnom zbirkom prednjače u tom smislu. Neidentifikovane fotografije jesu objektivni problem, ali i pored toga njen sadržaj je neizostavan prilog raznih izložbi, izdanja ili dokumentarnih emisija vezanih za područje Novog Pazara, Sjenice i Tutina. S druge strane, raznovrsnost sadržaja orijentalne zbirke u sebi sadrži veoma zanimljive podatke iz osmanske epohe ovog područja, zbog čega je Arhiv serijalom izdanja skrenuo pažnju na ovu vrstu arhivke građe, a sve u funkciji promocije samog Arhiva i njegove interakcije sa sredinom u kojoj egzistira. Konačno, doba digitalizacije koje je zahvatilo i arhive otvara nove mogućnosti u arhivskoj djelatnosti, kako u oblasti fizičke zaštite građe, tako i njenoj dostupnosti korisnicima. Nažalost, digitalizacija i njene prateće tehnologije nisu dovoljno iskorištene u Arhivu “Ras” u Novom Pazaru. U tom smislu, nužno je da Arhiv intenzivno radi na sticanju kadrovskih i tehnoloških uslova koji će digitalizaciji i informacionim tehnologijama omogućiti punu zastupljenost u radu Arhiva.

Summary

Archival collections represent artificially created groups or clusters of documents of various characteristics and provenance, where there is no natural connection among the documents regarding their origin, nor do they belong to a single registry, family, or individual. As mentioned, these collections are often formed based on type, format, and the medium on which they are written or recorded, categorizing them into classical and contemporary collections.

The Historical Archive “Ras” in Novi Pazar, like most archives in Serbia, preserves collections of classical document characteristics in its repositories. Formed in the 1990s from documents obtained through archival acquisition, donations, or purchases, their organization utilized guidelines from the Archival Council of Serbia for each type of collection. For some collections, inventories of archival materials serve as informational tools, while summary inventories have been created for others. Due to their significance, these collections are categorized as archival materials of exceptional importance and are open for unlimited additions over time. However, considering their period of origin and

current content, it is clear that the process of supplementing them has not developed.

It is also true that not all collections of the Archive "Ras" are equally interesting to historians or researchers from other fields. According to records of exhibited displays and published materials, the Collection of Photographs, along with the Oriental Collection, stands out in this regard. Unidentified photographs are an objective issue, yet despite this, its content is an essential contribution to various exhibitions, publications, or documentary programs related to the areas of Novi Pazar, Sjenica, and Tutin. On the other hand, the diversity of content in the Oriental Collection contains very interesting data from the Ottoman era of this region, which has drawn the Archive's attention through a series of publications aimed at promoting this type of archival material and enhancing its interaction with the surrounding community.

Finally, the era of digitization that has affected archives opens new possibilities for archival activities, both in terms of the physical protection of materials and their accessibility to users. Unfortunately, digitization and its accompanying technologies have not been fully utilized at the "Ras" Archive in Novi Pazar. In this regard, it is essential for the Archive to actively work on acquiring the necessary human and technological resources that will enable full integration of digitization and information technologies in the Archive's operations.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Knjige/Books:

1. Aličić Ahmed, *Sidžili kadije kaze Novi Pazar od 1766-1768. godine*, Novi Pazar 2012.
2. Lekić Bogdan, *Arhivistika*, Beograd 2006.
3. Miodrag Radović, *Hronika Novog Pazara u NOB-u, knjiga III*, Novi Pazar 1960.
4. Popović Zoran, Gološ Hivzo (i dr), *Vodič Istorijskog arhiva "Ras" Novi Pazar*, Novi Pazar 2008.

Članci/Articles:

1. Nakčević Omer, Nešto o rukopisima i dokumentima na orijentalnim jezicima, *Arhivski pregled*, 1, Beograd 1969.
2. Biševac Blagomir, Osnivanje arhivskog odeljenja u Novom Pazaru i njegov dosadašnji rad na prikupljanju i zaštiti arhivske građe, *Arhivski pregled*, 1-2, Beograd 1978.